

פרשת חוקת

פרשת חוקת - פרשת דרכים בספר במדבר (מבוא לפרשת חוקת)

מאת הרב אלחנן סמט

לאורי וצהלה,
ביום הכניסכם בברית את בנכם-נכדנו,
דביר יצחק נ"י,
"ואני זאת בריתי אותם אמר ה',
רוחי אשר עליך ודברי אשר שמוני בפיך,
לא ימוש מפיו ומפי זרעך
ומפי זרע זרעך אמר ה',
מעתה ועד עולם." (ישעיהו נ"ט, כ"א)
ג' בתמוז תש"ס

א. בפרשת חוקת נפתח החלק השני של ספרנו - שיטת ר"י אברבנאל
ב. רק בסיומה של פרשת חוקת עובר קו החלוקה של ספרנו
ג. "כי העלתיך מארץ מצרים... ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים"
ד. שתי התלוות האחרונות במדבר
ה. שליחות מדינית ושתי מלחמות

את חומש במדבר ניתן לחלק לשני חלקים גדולים בשתי שיטות, שכל אחת מהן מוצאת במקום אחר בפרשת חוקת את מקום החצייה.

א. בפרשת חוקת נפתח החלק השני של ספרנו - שיטת ר"י אברבנאל

בהקדמתו לספר במדבר כותב ר"י אברבנאל¹:

הספר הרביעי בא לספר סדר הנהגת העם איך היה במדבר במסעיהם וחנייתם, ואת כל התלאה אשר מצאתם בדרך, והסיבה אשר בעבורה נתעכבו במדבר ארבעים שנה עד תום כל הדור היוצאים ממצרים, ואשר אירע לקרח ועדתו אשר הצו על משה ועל אהרן. ואגב גררא באו בתוך הדברים האלו, לסיבות שיתבארו שמה, מצוות מיוחדות לדורות, כמצוות ציצית ופרה אדומה וסדר נחלות... והספר הזה יש בו עשרה סדרים להגיד איך הייתה הנהגת משה רבנו עליו השלום את העם בהיותם במדבר, וכל מעשה תוקפם וגבורתם, וסדר מסעם ומחניהם ומלחמותיהם, ומה שקרה להם עם מואב ומדין, בלק ובלעם, ומלחמות סיחון ועוג מלכי האמורי, ומתנת ארצם לראובן וגד וחצי שבט המנשה ושאר העניינים, עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה.

האמנם, עשרה הסדרים האלה יתחלקו לשני חלקים. והיה החלק הראשון (- מורכב) מתמישה סדרים הראשונים מהם, בסיפור כל תלאותם בהיותם במדבר. הם פרשות במדבר סיני ונשא ובהעלותך ושלח לך אנשים וקרח. **והחלק השני בחמישה הסדרים הנשארים**, יספר בו מה שקרה להם מהמלחמות משהגיעו אל ארץ נושבת, **והם סדר זאת חוקת ובלק ופינחס ומטות ומסעי.**

נראה כי כוונת ר"י היא שהחלק השני של ספרנו מתחיל בראשיתה של פרשת חוקת, מיד לאחר פרשת פרה אדומה:

כ', א ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן בחדש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם.

¹ הקדמה זו לחומש במדבר הושמטה מן המהדורות החדשות של פירוש, אלו שיצאו באותיות מרובעות, והיא מצויה רק בדפוסים הישנים ובצילומיהם.

ובכן, מה יש בפסוק זה כדי לשמש פתיחה למחצית השנייה של ספרנו? פסוק זה מציין את החודש שבו אירע מותה של מרים (ושבו אירעה פרשת מי מריבה הבאה בהמשך), אולם באיזו שנה אירע הדבר? המפרשים (ראב"ע, רשב"ם ומפרשים נוספים) אמרו שדבר זה אירע בתחילת שנת הארבעים לצאת ישראל ממצרים. פירוש זה נובע מן השיקול הבא: במסע הבא שלהם נאמר בהמשך הפרק:

כ', כב ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל כל העדה הר ההר.

שם נאסף אהרן אל עמיו (פסוק כח). תאריך פטירתו של אהרן הרי מפורש בפרשת מסעי:

ל"ג, לח ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם

בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש.

מסתבר אפוא כי מות מרים, אשר אירע בתחנה הקודמת להור ההר, אירע בחודש הראשון של אותה שנה. ועדיין אין הדבר מובן: מה יש בפסוק הנידון לעיל (כ', א) שעושה אותו מתאים לשמש פרשת דרכים היסטורית החוצה את ספר במדבר לשניים?

כדי לענות על כך יש לתת את הדעת על שתיקתה הגדולה של התורה במה שנוגע לתולדותיו של דור יוצאי מצרים לאחר חטא המרגלים במשך כ-37 שנים. חטא המרגלים אירע באמצע השנה השנייה ליציאת מצרים, ולאחריו מתחיל ריצוי העונש בנדודים במדבר שנמשכו עשרות שנים. מה מספרת התורה על תקופה זו? רק על אירוע אחד, על מרד קרח וספיחיו (ואף זאת רק אם לא נקבל את דעת ראב"ע, המקדים את זמנו של האירוע, על דרך 'אין מוקדם ומאוחר בתורה', אל תקופת החנייה בהר חורב, עוד בטרם יצאו למסע במדבר). דעת רמב"ן ופרשנים נוספים היא שזמנו של מרד קרח היה מיד לאחר חטא המרגלים, בהיותם בקדש ברנע, ש"אז הייתה נפש כל העם מרה... ואז מצא קרח מקום לחלוק על מעשיו (- של משה) וחשב כי ישמעו אליו העם". אם כן, גם פרשת קרח שייכת לשנה השנייה ליציאת מצרים. מכאן ואילך משתררת שתיקה גדולה. בעברנו מפרשת קרח אל פרשת חוקת - בהגיענו לפרק כ' פסוק א, אנו מדלגים על פני "חור שחור" ברצף הסיפורי של התורה. זהו דילוג על פני שנות דור, והוא מציב אותנו במצב חדש: במרכז העלילה עומד עתה דור אחר מזה שעמד בפרשות הקודמות. דור יוצאי מצרים נסתלק מן העולם, ודור חדש וצעיר, שברובו הוא יליד המדבר ולא הכיר חיי עבדות, ניצב עתה על במת הסיפור.

שני הפסוקים מפרק כ' שהובאו למעלה, פסוק א ופסוק כב, מכנים את עם ישראל בכינוי כפול, ובכך הם יוצאי דופן: "בני ישראל, כל העדה". לא נאמר כאן 'כל עדת בני ישראל' - כינוי אחד של העם שהוא גם כינוי שכיח שלו, אלא "בני ישראל, כל העדה". אוזנם הרגישה של רבותינו הרגישה בשינוי זה, וכך פירשוהו במדרש במדבר רבה פרשה יט (וכן בתנחומא יד):

מהו 'כל העדה'? עדה שלמה, עדה הנכנסת לארץ. לפי שמתו יוצאי מצרים, ואלו מן אותן שכתוב בהם (דברים ד', ד) 'חיים פלכם היום'.

וכך גם פירשו רש"י וראב"ע משמעו של כינוי כפול זה.²

² לכאורה עומד פירוש זה של המדרש ושל רש"י וראב"ע בסתירה לדברים הנאמרים בנאום משה בדברים ב', יד-טז: והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה, עד תום כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע ה' להם. וגם יד ה' היתה בס להמם מקרב המחנה עד תמם. ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם.

מעבר נחל זרד אירע לפחות כחצי שנה לאחר מות מרים, שהיה בחודש הראשון. שהרי אהרן מת בהור ההר בחודש החמישי, ומעבר נחל זרד היה התחנה השלישית אחרי הור ההר (במדבר כ"א, ד-יב, ובפרשת מסעי נוספו עוד כמה תחנות), וכמה אירועים אירעו מאז מות אהרן ועד הגיעם לנחל זרד (שלושים יום של בכיית אהרן בהור ההר - כ', כט; המלחמה בכנעני - כ"א, א-ג; פרשת נחש הנחשת - שם, ד-ט). אף התאריך ט"ו באב, הנזכר בדברי חז"ל בכמה מקומות כיום שבו פסק דור יוצאי מצרים מלמות (בבלי תענית ל ע"ב; בבא בתרא קכ"א ע"א; ירושלמי סוף מסכת תענית; איכה רבה פתיחתא לג) מוקדם מדי ביחס למעבר נחל זרד: בתאריך זה היה העם מצוי בהור ההר באמצע ימי הבכי על אהרן, וכיצד ניתן לומר עליו "עמדו ועשוהו יום טוב" (כלשון הירושלמי ואיכה רבה)? (דברים אלו נאמרים כנגד פירושו של רד"צ הופמן לספר דברים ב', יג, עמ' מז, כי מעבר נחל זרד אירע בט"ו באב).

המעין היטב בפסוקים שבספר דברים ייווכח שמטרתם אחרת: הם נועדו לציין פער של 38 שנה בדיוק בין ההליכה מקדש ברנע, מקום התרחשותו של חטא המרגלים, לבין מעבר נחל זרד. בהזדמנות זו נאמר כאן - מה שלא נאמר בפירוש בשום מקום אחר - שבתקופה זו של 38 שנה כלה דור יוצאי מצרים. אין כתוב זה מתכוון לדקדק בציון היום שבו פסקו בני דור זה מלמות, אלא לקבוע את 38 השנים הללו כשנות המהומה, אף שבפועל אפשר שתהליך זה נסתיים חודשים אחדים קודם לכן.

מעשה ברורה חשיבותו של הפסוק שבתחילת פרק כ': עד לסופה של פרשת קרח מתוארים תולדותיו של דור יוצאי מצרים, חטאיו וכליונו במדבר. מתחילת פרשת חוקת מתוארים תולדותיו של דור הבנים, העומד מוכן מראשיתה של שנת הארבעים לכניסתו אל הארץ.³

בין סיום תיאור תולדותיו של דור יוצאי מצרים בפרשת קרח לבין תחילת תיאור תולדותיו של הדור השני בפרשתנו מצויה פרשת פרה אדומה (פרק י"ט) כחיץ בין שני הדורות. מבחינת עניינה (ואפשר שגם מבחינת זמן אמירתה) שייכת פרשה זו לדיני טומאה וטהרה שבספר ויקרא (פרקים י"א-ט"ו). הצבתה בקו התפר הנוכחי מסמנת את סיום הגזרה שנגזרה על דור יוצאי מצרים בעקבות חטא המרגלים (י"ד, כט): "במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבין עשרים שנה ומעלה...". הניגוד בין דור המדבר, שנידון לכליה, לדור בניהם, שעתיד לחיות ולהיכנס אל הארץ, מודגש שם (פסוקים לא-לב): "וטפכם אשר אמרתם לבו יהיה, והביאתי אתם, וידעו את הארץ אשר מאסתם בה. ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה". עם סיום תהליך זה של הבחנה בין שני הדורות מגיע שלב ההיטהרות מטומאת המוות לקראת החיים החדשים והטהורים הנכונים לדור הנכנס לארץ כנען.⁴

חלוקה זו של ספר במדבר היא אפוא על בסיס **דמוגרפי-היסטורי**.

ב. רק בסיימה של פרשת חוקת עובר קו החלוקה של ספרנו

במבוא לפירושו לספר במדבר כותב הפרשן א"ש הרטום:

ספר זה כולל את סיפור קורות בני ישראל מאחד לחודש השני לצאתם ממצרים עד זמן מה אחרי מות אהרן, באחד לחודש החמישי של שנת הארבעים, ואת החוקים שניתנו באותו פרק זמן. הוא נחלק לשלושה חלקים: א. במדבר סיני (א', א - ל', י); ב. בדרך בין מדבר סיני לערבות מואב (י', יא - כ"ב, א); ג. בערבות מואב (כ"ב, ב - ל"ו, יג).

הפסוק המשמש, לדעת פרשן זה, לחלוקה בין שני חלקיו הראשונים של הספר לבין חלקו השלישי⁵ הוא הפסוק **האחרון** בפרשת חוקת:

כ"ב, א ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו.⁶

ואמנם בשום מקום לא נקבע העונש על דור המרגלים למות במשך 38 שנים, אלא (במדבר י"ד לב-לג): "ובניכם יהיו רעים במדבר **ארבעים שנה**... עד תם פגריכם במדבר. במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום, יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם **ארבעים שנה**". וברור ש-40 השנה הללו נמנות מיציאת מצרים, ולא מן ההליכה מקדש ברנע. על פי דברי מדרש במדבר רבה ותנחומא ופירוש הראשונים שהובא למעלה יש לומר כי מיד עם כניסת שנת הארבעים נתקיים העונש של "ארבעים שנה", שהרי מקצת השנה ככולה.

לשם יישובו (החלקי) של מדרש חכמים בעניין ט"ו באב יש לומר כי דבר זה, שכלו מתי מדבר מלמות (לפי דברינו כבר מראשית אותה שנה), נתברר לעם רק בט"ו באב, מן הטעם המבואר בירושלמי ובאיכה רבה בעניין החפירה שעשו בכל תשעה באב (וברשב"ם ובתוספות לבבא בתרא קכא ע"א דיון ארוך בדברי מדרש זה).

אלא שלכל דיון זה אין חשיבות ביחס לשאלה הנידונה למעלה, שכן אף אם נותרו שרידים אחרונים מדור יוצאי מצרים ברור הדבר שהחל בראש פרק כ' ניצב במרכז הבמה דור הבנים, והוא "גיבורם" של כל האירועים מכאן ואילך.

³ מוכנות זו באה לידי ביטוי בכך שהתחנה הראשונה שאלה הגיע דור הבנים היא קדש - עיר קצה גבולה של ארץ אדום (כ', טז), "שהגיעו אל ארץ נושבת" כדברי ר"י אברבנאל שהובאו לעיל. עתה הם מבקשים להיכנס לארץ אדום כדי להגיע לשערי הארץ היעודה, אלא שדבר זה לא נסתייע, כפי שמבואר בהמשך פרשתנו. ר"א לא דייק במה שכתב כי החל מפרשת חוקת והלאה "ייספר בו מה שקרה להם מהמלחמות משהגיעו לארץ נושבת", שהרי בפרשת חוקת עדיין מתוארות "תלאותם בהיותם במדבר". וראה בהמשך עיונו.

⁴ אמנם מיד אחר פרשת פרה בא תיאור מותה של מרים, ובהמשך הפרק בא תיאור מותו של אהרן, אולם אף פרשות אלו קשורות להתחלפות הדורות ולהסתלקות ההנהגה של דור יוצאי מצרים. ראה על כך להלן סעיף ג.

⁵ בראש עיונו הזכרנו חלוקה של ספר במדבר לשני חלקים. חלוקת הרטום את הספר לשלושה צודקת על פי הקריטריון הגאוגרפי שאותו הוא ראה כקובע. אולם אף לפי זה, החלוקה בין שני חלקיו הראשונים לבין חלקו השלישי היא המכרעת: שני חלקיו הראשונים של הספר ממשכיכים את החומשים הקודמים שמות-ויקרא. החלק הראשון, שבו העם חונה עדיין במדבר סיני, החל למעשה בשמות י"ט, א. החלק השני, המתאר את הנדודים במדבר, מקביל לתיאור ראשית הנדודים במדבר, כמתואר בפרשת בשלח בספר שמות. אולם החלק השלישי של ספר במדבר שייך לספר דברים ולספר יהושע, שהרי בו מתחיל תהליך כיבוש הארץ וההתנחלות בה.

⁶ הן חלוקת הפרשיות של המסורה והן חלוקת פרשות השבוע (ואפילו חלוקת הספר בידי א"ש הרטום) משייכות את הפסוק הזה למה שלפניו, כפסוק המצוין את סיום המסעות של בני ישראל והגיעם אל התחנה האחרונה לפני כיבוש הארץ. אולם המחלק הנוצרי ניתק פסוק זה ממה שלפניו והפכו לפסוק הפתיחה של סיפור בלק ובלעם. מסתבר שעשה זאת מפני שההגעה לערבות מואב היא ציון גאוגרפי המקדים את ההתרחשות הבאה הקשורה באותו המקום וכן במלך מואב השכן.

בערבות מואב הגיעו בני ישראל אל התחנה האחרונה בדרך נדודיהם ממצרים ועד גבולה של ארץ כנען. במקום זה יחנו בני ישראל חודשים אחדים, שבסופם יחצו את הירדן ויחלו בכיבוש ארצם, כמסופר בספר יהושע. בעת חנייתם בערבות מואב אירעו כל הדברים שמסופר עליהם להלן: פרשת בלק ובלעם, חטא בעל פעור ותוצאותיו, מפקד העם, מלחמת מדין ועוד כמה אירועים, ובמקום זה נשא משה את נאומו הגדול שבספר דברים, החל מראש חודש שבט ועד ליום מותו בז' באדר. נמצא, על פי חלוקה זו, כי עד לסופה של פרשת חוקת מתוארים תולדות נדודיהם של בני ישראל "ארבעים שנה, עד באם אל ארץ נושבת... עד באם אל קצה ארץ כנען" (שמות ט"ז, לה). ואילו מפרשת בלק ועד לסופה של חומש דברים מתוארים מאורעות החנייה בנקודת הזינוק לכיבוש הארץ - בערבות מואב שעל ירדן ירחו.

חלוקה זו היא אפוא על בסיס גאוגרפי-היסטורי.

המפנה הדמוגרפי המתואר בראש פרשת חוקת בעת התייצבו של דור הבנים במרכז האירועים חל בראשיתה של השנה הארבעים, בחודשה הראשון - חודש ניסן (כ', א). המפנה הגאוגרפי, לעומת זאת - הגעתם אל נקודת החנייה האחרונה לפני כיבוש הארץ, אל ערבות מואב (כ"ב, א) - חל, כפי הנראה, יותר ממחצית השנה אחר כך, בתחילת חודשי החורף של אותה שנה. בין שני התאריכים הללו, בין שני ציוני התפנית הללו בתולדותיו של אותו הדור, חלו כל האירועים המתוארים בפרשת חוקת. הבנתם הנכונה של אירועים אלו מחייבת להתבונן באנפייה המיוחדת של השנה הארבעים, שיש בו שניות ועל כן יש בו גם מתיחות. שניות זו ומתיחות זו הן תולדה של חוסר ההתאמה בין זמנו של המפנה הדמוגרפי לבין זמנו של המפנה הגאוגרפי.

עם תום הדור היוצא ממצרים וכניסת הדור השני למרכז האירועים, בראשיתה של שנת הארבעים (ותחילתה של פרשת חוקת), הייתה ציפייה לסיום הנדודים והתכנסות בנקודת גבול לקראת כיבוש הארץ. התכנית הא-לוהית היא שלא לחזור על ניסיון הכניסה לארץ דרך הר הנגב (בקו דרום-צפון), ניסיון שנכשל בדור הקודם, אלא להיכנס ממזרחה של הארץ, דרך ערבות מואב שמצפון לים המלח. בבואם אל קדש, עיר קצה גבולה של ארץ אדום, בראשיתה של שנת הארבעים, שולח משה מלאכים אל מלך אדום ומבקש רשות לחצות את ארץ אדום בקו הקצר ביותר עד לערבות מואב שעל ירדן ירחו. סירובו של מלך אדום להרשות לישראל לעבור בארצו בדרך המלך גורם לבני ישראל לנטות מעליו ולפנות מקדש והור ההר דרומה אל אחוריהם, אל דרך ים סוף, כדי לסבוב את ארץ אדום מדרומה וממזרחה. עתה עליהם להמשיך את נדודיהם חודשים אחדים במדבר המזרחי הגדול השוכן ממזרחן של ממלכות אדום ומואב, ואל ערבות מואב יגיעו רק בחודשי החורף של אותה שנה. הכניסה לארץ תחל רק בניסן שלאחר תום שנת הארבעים. שנה זו עצמה תהא ברובה שנת נדודים באזורים צחיחים, כבכל שנות הנדודים עד עתה. והעם, שראה את הארץ הטובה כה קרובה להשגה, יחזור ויתרחק ממנה, ויתלבט שוב בבעיות מים ובעיות אחרות האופייניות לקיום במדבר. כמה מזכיר הדבר את מה שאירע בחטא המרגלים, כשנצטוו אבותיהם בקדש (אחרת): "מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף" (י"ד, כה). מה פלא אפוא שבנקודה זו נאמר "ותקצר נפש העם בדרך" (כ"א, ד)?

המשברים בשנת הארבעים נובעים אפוא מהמשך נדודיו של הדור השני, ומסבלנותו שפקעה מפני רצונו להיכנס סוף סוף לארץ הייעוד. על כן יש להשוות את כל מעשיו של דור זה, הן בעליותיו והן בירידותיו וכישלונותיו, לאלו של הדור הראשון, ואז יתגלה יתרונו. אפילו בחטאיו הוא מגלה פנים הפוכות מאלו של אבותיו. לא למצרים הוא מתגעגע אלא לארץ כנען. הוא מאס בחיי המדבר מפני רצונו לחיות בארצו חיים טבעיים. שלא כאבותיו, הוא מוכן להילחם כדי להיכנס לארצו ולכבוש אותה, ומבחנו הגדול הוא דווקא בריסון ביחס לעמים - שהם קרוביו, שעמם נאסרה עליו המלחמה (דברים ב'). זהו המפתח ללימוד פרשת חוקת, ועתה נעיר כמה הערות על פי האמור כאן, ביחס לאירועים השונים המתוארים בה.⁷

⁷ עיון זה, הן במה שנכתב עד עתה והן במה שייכתב מכאן ואילך, אינו תואם את מה שכתב מ"צ סגל בספרו מסורת וביקורת בפרק על תכנית ספר במדבר וחלוקתו (עמ' 76-77) אלא באופן חלקי ביותר, וראה הערה 11 להלן. מאידך הולך עיונו בעקבות דבריו של יהודה מוריאל בספרו עיונים במקרא על ספר במדבר, פרשת חוקת (עמ' 102-117).

ג. "כי העלתיך מארץ מצרים... ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים" (מיכה ו', ד)

אלו הם האירועים הראשונים של שנת הארבעים המתוארים בכתוב:
א. מות מרים בקדש (כ', א).

ב. עונשם של משה ואהרן במי מריבה (כ', יב): "לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם".

ג. מות אהרן בהור ההר כתחילת מימוש העונש שנגזר במי מריבה (כ', כב-כט).⁸
קשה שלא לראות קשר בין האירועים הללו: שלושתם עוסקים בהסתלקות ההנהגה השייכת לדור הקודם, הנהגתם של שלושת בני עמרם משה, אהרן ומרים.⁹

הסתלקותם של שניים מהם מתוארת בפרשתנו: מרים בחודש הראשון של שנת הארבעים, ואהרן בחודש החמישי שלה. הסתלקותו של משה, לעומת זאת, רק נגזרה בפרשתנו. זו תצא לפועל רק בסופה של שנת הארבעים, בחודשה האחד עשר, והיא האירוע האחרון המתואר בתורה.

מדוע המשיכו הללו את הנהגתם אל תוכה של שנת הארבעים, במעט או ברב, בעוד שדורם כבר נסתלק מעל במת האירועים? גם דבר זה מגלה את אופייה הכפול של שנה זו כשנת מעבר בין אירועי יציאת מצרים וההליכה במדבר לבין אירועי כיבוש הארץ וההתנחלות בה. מבחינה **דמוגרפית** זוהי כבר שנתם של דור כובשי כנען והמתנחלים בה, אך מבחינה **גאוגרפית** זו עדיין שנה שיש בה נדודים במדבר הגדול הנורא, ונדודי המדבר הללו זקוקים, כמו אבותיהם, להנהגה נסית שתאפשר את המשך קיומם במדבר.

ניתן להגדיר את השנה הארבעים כשנת מעבר, שבה מתרחש בהדרגה תהליך השינוי של בני ישראל מעם נודד לעם לוחם, כובש ומתנחל. אם בראשית השנה נתברר שעדיין לא תמו ימי הנדודים, וכי על בני ישראל מוטל לסבוב את ארץ אדום ואת ארץ מואב באזורי מדבר צחיחים במשך כמחצית השנה, הרי שבבואם אל ערבות מואב במחצית האחרת של השנה נתברר לבני ישראל כי הם כבר בעיצומה של מלחמת כיבוש, ואף בצעדי ההתנחלות הראשונים באותם שטחים שנכבשו.

משום היותה של שנת הארבעים שנת מעבר הדרגתי מדרכי קיום נסי, האופייניות לתקופת ההליכה במדבר, אל דרכי קיום טבעי, כראוי לעם הנכנס לארצו, אף הסתלקות ההנהגה הקודמת הייתה הדרגתית. בתחילת השנה נסתלקה מרים, באמצעה - אהרן, ועם סיומה נסתלק מי שהביא את עמו עד גבול הארץ וזכה לראות במלחמותיהם ובניצחונותיהם הראשונים, אך לא זכה להמשיך ולראות בהתגשמותו המלאה של החזון. זכותם של המנהיגים הללו גרמה להם שלא נסתלקו לפני שנת הארבעים, וכך לא נכללו בין אלו שמתו בחטא המרגלים מפני שמאסו בארץ, וזכותם של ישראל עמדה להם שלא נעזבו על ידי מנהיגיהם הקודמים בטרם בשלו הנסיבות לשינוי הגדול העומד להתחולל בתולדותם.

כל מה שאמרנו כאן, מצא את ביטויו הפיוטי והתמציתי בברייתא שבמסכת תענית דף ט ע"א:

ר' יוסי בר' יהודה אומר: שלושה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן: משה אהרן ומרים. וגי' מתנות טובות ניתנו על ידם, ואלו הן: באר וענן ומן.

באר - בזכות מרים; עמוד ענן - בזכות אהרן; מן - בזכות משה.

מתה מרים - נסתלק הבאר, שנאמר (כ', א-ב) 'ותמת שם מרים' וכתיב בתריה 'ולא היה מים לעדה'.

וחזרה בזכות שניהם.

מת אהרן - נסתלקו ענני כבוד, שנאמר (כ"א, א) 'וישמע הכנעני מלך ערד', מה שמועה שמעו? שמע שמת

אהרן ונסתלקו ענני כבוד, וכסבור ניתנה לו רשות להילחם בישראל...

חזרו שניהם בזכות משה.

⁸ בין אירוע ב לאירוע ג מתוארת השליחות של משה מקדש אל מלך אדום, שליחות שלא השיגה את מטרתה. ⁹ על מנהיגותם של משה ואהרן אין צורך להרחיב את הדיבור. מכמה כתובים מתברר גם מעמדה של מרים כחלק מן המנהיגות של דור יוצאי מצרים: בקריעת ים סוף, עם תום השירה אשר שר משה ובני ישראל נאמר (שמות ט"ו, כ-כא): "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה, ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלת. ותען להם מרים: שירו לה' כי באה גאה, סוס ורכבו רמה בים".

בפרשת בהעלותך מדברים מרים ואהרן במשה ואומרים ("ב, ב): "הרק אך במשה דבר ה', הלא גם בנו דבר". ואף שדיבור זה במשה לחטא נחשב להם, בכל זאת למדנו ממנו על מעמדה הרם של מרים כנביאה השווה במעמדה לאהרן. ואכן, בדברי מיכה הנביא שהובאו בראש סעיף זה נזכרים כל שלושת האחים כשלוחי ה' להוציא את ישראל ממצרים.

מת משה - נסתלקו כולן. שנאמר (זכריה י"א, ח): 'ואכחד את שלשת הרועים בירח אחד'. וכי בירח אחד מתו? והלא מרים מתה בניסן, ואהרן באב, ומשה באדר! אלא מלמד שנתבטלו ג' מתנות טובות שניתנו על ידן ונסתלקו כולן בירח אחד.

הבאר, עמוד הענן והמן מציינים את שלושת הצרכים הבסיסיים של עם ההולך במדבר: מים, ביטחון ואוכל. ושלושת הצרכים הללו ניתנו לישראל במדבר בדרך של נסים מתמידים, אשר ליוו אותם כל ימי לכתם במדבר בזכותם ובאמצעותם של שלושת מנהיגיהם.

עם הגיעם בראשית שנת הארבעים אל קדש, עיר קצה גבולה של ארץ אדום, מסתמנת לראשונה האפשרות של חיים טבעיים. מות מרים והסתלקות הבאר הם שמסמנים זאת. אולם מיד מתברר שהעם עדיין זקוק למים הניתנים לו בדרך נס, ובכך כבר נרמזו כל הצפוי בהמשכה של אותה שנה: המשך הנדודים והמשך התלות בנסי המדבר, כפי שהיה בכל שלושים ותשע השנים עד כה.

באמצעה של אותה שנה מסתמנת שנית האפשרות של חיים טבעיים, הפעם בתחום הביטחוני. מותו של אהרן גורם לסילוק ענני הכבוד. והנה, במלחמה שנתרגשה עקב כך על ישראל (כדרשת ר' יוסי ברי' יהודה שהובאה לעיל) הושג הניצחון על הכנעני מלך ערד בדרך הטבע, וללא צורך בנס (כ"א, א-ג). אף על פי כן, ענני הכבוד עדיין נחוצים להנהגת העם בהמשך הליכתו במדבר, והם שבים ללוות את ישראל כל שנה זו בזכות משה.

רק עם תום שנת הארבעים, עם הסתלקותו של משה בחודשה האחרון, פוסקת בבת אחת ההנהגה הנסית "המדברית", ועל העם הנכנס לארצו היעודה מוטל לדאוג למימיו ולמזונותיו ולהיאבק באויביו בדרך הטבע, וללא סיועם של נסי המדבר.

שנת הארבעים היא אפוא שנה שבה "מהבהבים" שלושת נסי המדבר בשלושת תחומי החיים הנחוצים: הם כבים ונדלקים מחדש. "הבהוב" זה, הכרוך בהסתלקות המנהיגות של דור יוצאי מצרים, ממחיש את השניות שיש באופייה של שנה זו, כשנה שבה גלומים סיוע הנדודים והתחלת החיים הטבעיים, אך עדיין לא בפועל ממש, אלא בהדרגתיות.

ד. שתי התלונות האחרונות במדבר

בפרשת חוקת מתוארות שתי התלונות האחרונות שהתלוננו בני ישראל במדבר, ובכך נסגרת רשימת התלונות, שהחלו סמוך ליציאת מצרים - התחלה שתוארה כבר בספר שמות בפרשת בשלח - אולם התרחשו ברובן בעת המסע במדבר ותוארו בספר במדבר בפרשות בהעלותך, שלח וקרח. התלונה הראשונה בפרשתנו היא התלונה בקדש אחר מות מרים, וסיבתה היא "ולא היה מים לעדה". האירוע מזכיר מאוד את מה שהיה בראשית הליכתם במדבר, בבואם לרפידים, ואשר מתואר בפרשת בשלח (שמות י"ז, א-ז). אפילו השמות שבהם נקראו המקומות הללו דומים: "מסה ומריבה" בספר שמות, ו"מי מריבה" בפרשתנו. הבה נשווה את דבריהם בשני המקומות:

שמות י"ז	במדבר כ'
(א) ... ואין מים לשתות העם	(ב) ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן.
(ב) וירב העם עם משה ויאמרו: תנו לנו מים ונשתה ...	(ג) וירב העם עם משה ויאמרו לאמר: ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'.
למה זה העליטנו ממצרים	(ד) ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו.
להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא.	(ה) ולמה העליטנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות.

התלונה השנייה בפרשתנו היא במסע מהור ההר לסבוב את ארץ אדום:

כ"א, ד-ה ותקצר נפש העם בדרך. וידבר העם בא-להים ובמשה: למה העליטנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל.

אף תלונה זו מזכירה תלונה קודמת הקשורה במאיסת המן, הלא היא תלונת המתאווים בפרשת בהעלותך :

י"א, ד-ו ...מי יאכלנו בשר. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם...
ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו.

ובכן, נדמה שלא נשתנה דבר במשך כל השנים הללו, והתלונה שחזרה כמה וכמה פעמים בדברי המתלוננים שבדור הקודם "למה העליטנו ממצרים"¹⁰ שבה ומופיעה פעמיים אף בדברי דור הבנים. האם עלינו להסיק כי אין הבדל בין שני הדורות הללו, או שמא עלינו להסיק כדברי מ"צ סגל (מסורת וביקורת עמ' 77) כי "השתתפו עדיין, בשני מעשים אלו (- שתי התלונות בפרשתנו) מיוצאי מצרים, וכך באמת אנו שומעים עדיין בשני מעשים אלו את התלונה הישנה של יוצאי מצרים 'למה העליטנו ממצרים'?"¹¹

שתי המסקנות הללו אינן צודקות. נתחיל את בדיקתנו דווקא מן התלונה השנייה שבפרשתנו. אמנם נכון הוא שהם מואסים את המן, כמו אבותיהם המתאווים, ואמנם נכון שהם חוזרים על הטענה הנושנה "למה העליטנו ממצרים למות במדבר", ותלונתם נחשבה להם לחטא, והם נעשו עליה בנשיכת הנחשים. ובכל זאת פער עצום מפריד בין התלונות הללו: אבותיהם מאסו את המן בשנה השנייה ליציאת מצרים מפני שהתגעגעו למצרים ונתאוו לבשר לדגים ולירקות שבה. אולם הבנים מואסים את "הלחם הקלוקל" היורד מן השמים בנס משום ש"קצרה נפשם בדרך". הם סברו שהם עומדים להיכנס לארץ בזמן הקרוב, והנה עליהם לשוב אל אחוריהם ולסבוב את ארץ אדום, וללכת שוב במדבר הנורא תוך שהם ניזונים בו בנס. אין הם מתגעגעים למצרים, שאותה אינם זוכרים, ורובם אינם מכירים כלל, אלא הם להוטים להיכנס כבר לארץ. משאת נפשם אינה בשר ודגים ושאר ירקות מצרים, אלא "אין לחם ואין מים" כדבריהם. בקיום ארצי-טבעי הם חפצים, כזה שאינו תלוי בנס: במים שירדו מן השמים ובלחם שיצמח מן האדמה, ולא ההפך, כבלכתם במדבר.

אמנם חטאו בדבריהם, אך גם בחטאם ניכר יתרונם על פני דור אבותיהם. חטאם נובע מכמיהתם לחיים בארצם היעודה. ועוד יש לסגור עליהם כי מחמת התסכול של התרחקות מן הארץ וחזרה למדבר "קצרה נפשם" ודיברו כפי שדיברו.

נעבור עתה לתלונת העם במי מריבה. הרבה יש להאריך בפרשה זו, הכרוכה בשאלה הגדולה שבה עסקו הפרשנים: מה היה חטאם של משה ואהרן שבגללו נעשו בעונש כה חמור? המפתח לדיון זה הוא בהכרת ההבדל שבין שני הדורות: בין חטאו של דור האבות במסה ומריבה לתלונת דור הבנים במי מריבה. הרמב"ם בסוף הפרק הרביעי משמונה פרקים הסביר את חטאם כך:¹²

וחטאו עליו השלום היה שנטה אל אחד משני הקצוות... והיא הסבלנות, כאשר נטה אל הכעס באמרו "שמעו נא המורים". דקדק ה' עליו, שיהיה איש כמוהו כועס בפני קהל ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס... וכאשר ראוהו שכעס, אמרו שהוא עליו השלום אינו מי שיש לו פחיתות מידה, ואלמלא ידע שה' קצף עלינו בבקשת המים ושאלנו הכעסנוהו יתעלה - לא היה כועס. ולא מצאנו בדברי ה' יתעלה אליו בזה העניין לא כעס ולא קצף, אלא אמר (כ', ח): 'קח את המטה וכו' והשקית את העדה ואת בעירם'.

הרמב"ן בפירושו לפרק כ', ז'¹³ מתקיף קשות את דברי הרמב"ם הללו, ובין שאר טענותיו הוא כותב:

אי אפשר שלא היה כעס גדול מאת ה' עליהם בעשותם מריבה עם משה. ובכל הניסיונות במדבר, חטאם הגדול כשאמרו 'למה העליטנו ממצרים' (- כפי שאמרו בפסוק ה במקומנו), שירצו להיות עבדים לשונאיהם

¹⁰ שמות י"ד, יא; ט"ז, ג; י"ז, ג; במדבר י"א, ה; י"ד, ב; ט"ז, יג.

¹¹ לדעת סגל כלה דור יוצאי מצרים רק במעבר נחל זרד, כפי שנראה בדברים ב', יד (וראה דברינו בהערה 2 לעיל). שתי התלונות המתוארות בפרשתנו התרחשו עוד לפני מעבר זרד (המתואר בכ"א, יב), ועל כן עוד נותרו בעם שרידי דור יוצאי מצרים, והם שעמדו במרכז תלונות אלו והמשיכו את "שיטתם" בכל השנים הקודמות. בהערה 2 מפנה סגל אל דברי המדרש (תנחומא חוקת יט; במדבר רבה י"ט, כא; ילקוט רמז תשס"ד) "ותקצר נפש העם בדרך... אותם שיריים שיצאו ממצרים, שנגזרה עליהם מיתה, לא היו רואים במדבר נחת רוח ולא רוח טובה". אולם כבר הראינו בהערה 2 כי מדרשים חלוקים הם בשאלה מתי כלו מתי מדבר מלמות, ואנו בחרנו במדרשים האומרים שכבר בחודש הראשון של השנה הארבעים פסקו מלמות. אולם אף אם נניח שפסקו מלמות רק במעבר נחל זרד, קשה לייחס את התלונות בפרשתנו לאותם "שיריים" מועטים של דור יוצאי מצרים. על פי הפשט נראה שהמתלוננים בשתי תלונות אלו הם בני דור הבנים, שתפסו את מקומם במרכז האירועים.

¹² הקדמות הרמב"ם למשנה מהדורת ר"י שילת ובתרגומו, ירושלים תשנ"ב, עמ' רמ.
¹³ דברי הרמב"ן נאמרו כאן ללא "דיבור המתחיל", כדרכו במקום שהוא בא לפרש עניין שלם ולא פסוק מסוים או מילים אחדות.

בעבודת פרך מלהיות עם הא-לוהים כבן העובד את אביו. וכן אמר הכתוב (לעיל י"א, כ בחטא המתאווים) יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר: למה זה יצאנו ממצרים'. ובפעם הראשונה (בפרשת מסה ומריבה, שמות י"ז, ג) אמרו פחות מזה: 'למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא'¹⁴, והיה עליהם קצף גדול ואשמה רבה, כמו שאמר (שם פסוק ז) 'ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל' וגו', ובכאן כתוב מפורש: (פסוק יג) 'המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' , ומה פשע גדול מזה (ישעיהו מ"ה, ט) 'הוי רב את יצרו... ולדברי הרב (- הרמב"ם) אין להם בכל המעשה הזה חטא ופשע כלל.

קושיותיו של הרמב"ן על הרמב"ם נובעות מהשוואה שהשווה את פרשת מי מריבה לחטאים קודמים של בני ישראל בדור הראשון. אולם נראה כי צודק הרמב"ם, שהמעין בפרשת מי מריבה, אף שימצא בנקל את ביטויי חטאם של ישראל, יתקשה מאוד למצוא בפרשה את כעסו של ה' עליהם, ואין צריך לומר שלא ימצא אפילו רמז קל לעונש שניתן להם. אף הפסוק שמופיע במרכז הסיפור ומחלקו לשתי מחציות (ו₂): "וַיִּרְא כבוד ה' עליהם", שהרמב"ן רואה בו "רמז לקצף גדול וחיוב מגפה... שרומז (- במילה 'עליהם') אל הקהל, והוא מראה יד ה' ההווה במגפות, כאשר תראה במרגלים (י"ד, י) וביום קרח (ט"ז, יט) ולמחרת (י"ז, ו)", אינו כדבריו: אין דבר ה' הבא בסמוך דן בעונש הראוי לעם, כמו באותם מקומות קודמים בספרנו שהזכיר הרמב"ן, אלא ההפך הגמור מכך: דבר ה' שופע רחמים על העם: "ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו, והוצאת להם מים מן הסלע, והשקית את העדה ואת בעירם" - וכפי שציין הרמב"ם בדבריו.¹⁵ מה שחסר בדברי הרמב"ם כדי להזוף את קושיות הרמב"ן הוא ציון ההקשר ההיסטורי השונה לגמרי של פרשת מי מריבה: היא עוסקת בדור הבנים, ועל כן אין מקום להשוותה לחטאי דור האבות אלא על דרך ההיפוך. פעמים רבות נועדה השוואת מקומות דומים במקרא להפנות את המשווה-המעין דווקא להבדלים הדקים, העשויים להפוך את הדמיון בין שני המקומות על פיו. ועתה נפרש את דברינו: תלונת העם היוצא ממצרים במסה ומריבה פשוטה וברורה - "למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא"; יש כאן ביטוי ברור - אחד מני רבים בדור זה - לכך שמפני כל קושי מתגלה רצונם "להיות עבדים לשונאיהם בעבודת פרך מלהיות עם הא-לוהים כבן העובד את אביו" (כלשון רמב"ן). אולם המדקדק בלשונם של ישראל בפרשת מי מריבה יגלה שעיקר תלונתם אינה על יציאתם ממצרים אלא על המשך שהייתם 'במדבר הזה':

ד	ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו.
ה	ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה, לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון, ומים אין לשתות.

"המדבר הזה" - "המקום הרע הזה" מתואר בפיהם לא כניגוד למצרים (כפי שהיה בתלונות הדור הקודם) אלא כניגוד לארץ כנען - ארץ המתוארת בדברי משה בספר דברים כהיפוך גמור לתיאורם את המדבר:

דברים ח', ז-ט... ארץ טובה, ארץ נחלי מים, עֵינֹת ותהמת יצאים בבקעה ובהר. ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש.

ובכן, שים לב מה הדבר החסר להם במדבר: "זרע (- חיטה ושעורה) ותאנה וגפן ורמון" - חמשת מיני המאכלים שנשתבחה בהם ארץ כנען - "ומים אין לשתות" - והוא שבחה הראשון של הארץ בדברי משה. מדוע אינם מזכירים את שני המינים האחרונים שנשתבחה בהם הארץ "זית שמן ודבש"? נראה שמפני היות השמן והדבש מותרות, שניתן לחיות גם בלעדיהם. רצונם לומר כי אינם מתלוננים על מחסור במותרות אלא רק על חסרון הדברים הבסיסיים למחייה: מים, לחם ופרות (וכשם שגם בתלונה הבאה הם עתידים להתלונן על "כי אין לחם ואין מים").

¹⁴ איני יודע מדוע רואה הרמב"ן בדבריהם שם "פחות" ממה שאמרו במקומו. ¹⁵ אף הרמב"ן מודה בעל כורחו לרמב"ם בעניין פסוק זה, ומסביר מדוע אין ניכר כאן כעסו של ה': "דע כי כאשר צריכים במחייתם דבר, אף על פי שמתלוננים וחוטאים, והוא רחום יכפר עוון, ולא יעיר כל חמתו, ולא יזכירנו, וייתן להם שאלתם...". אולם בדבריו בעניין הפסוק הקודם - "וירא כבוד ה' עליהם" - ובדבריו אלו, הוא כאוחז את החבל בשני קצותיו.

נסכם ונאמר: עם הגיעם לקדש, בראשיתה של שנת הארבעים, עם התייצבותו של הדור העתיד לרשת את הארץ סמוך לגבולה, ועם מותה של מרים, מנהיגת הדור הקודם, גברה הציפייה המתוחה של הדור החדש להיכנס לארץ מיד. אך הנה הם עומדים שוב לפני בעיה מוכרת: "ולא היה מים לעדה" - כמו שהיה בתחילת דרכם במדבר, זמן קצר אחר שיצאו ממצרים. מצוקה זו, האופיינית כל כך לנוודי מדבר, גורמת להם תסכול רב: האם לא תמו נדודיהם במדבר? האם לא הגיעה עת כניסתם לארץ? הלא הדור היוצא ממצרים כבר נסתלק, וחטא המרגלים כבר נרצה, והם, הבנים, כה קרובים אל הארץ הטובה. בכל תהליך של ציפייה דרוכה קשים הרגעים האחרונים יותר מכל הזמן שלפניהם. אף כאן קשה השנה הארבעים ומאורעותיה לדור הזה יותר מכל 39 השנים שקדמו לה. וכך פוקעת סבלנותם להמשך השהייה במדבר, ונשמעת תלונתם על כך שתכלית יציאתם ממצרים לא הושגה, והם עדיין במקום הרע הזה שהוא ההפך הגמור מן הארץ הטובה שאליה הם כה נכספים. ה' הבין ללבם, ועל כן ניסה להקל עליהם את סבלם הנפשי ברוב רחמיו. משה ואהרן לא הבינו ללבם, כיוון שאינם שייכים לדור זה ולחוויותו. הם ראו בדור זה את המשכו הישיר של הדור הקודם (כפי שגם הרמב"ן השווה ביניהם), ועל כן לא הבינו את פשר רחמי ה' ואהדתו לאותם "מורים". נתברר אפוא כי אין משה ואהרן יכולים להמשיך ולהנהיג דור זה.¹⁶

ה. שליחות מדינית ושתי מלחמות

השליחות המדינית: בהיותם בקדש בתחילת שנת הארבעים שלח משה מלאכים אל מלך אדום כדי לקבל ממנו רשות ללכת בדרך המלך, בדרך הקצרה ביותר אל ערבות מואב שעל ירדן ירחו. דברי התחנונים של משה הושבו ריקם בגסות פעם ופעמיים:

כ', כ-א ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה.

וימאן אדום נתן את ישראל עבר בגבולו, ויט ישראל מעליו.

האם אין כאן ביטוי לחולשתם של ישראל ולפחדם מפני המלחמה, המשך למה שנתגלה בהיותם בקדש אחרת - קדש ברנע - בעת שנתגלה פחדם מפני העמים יושבי הארץ? אי אפשר לומר כן, שהרי בהמשך אותה שנה, בתוך כמה חודשים, נלחמים בני הדור הזה בכמה מלחמות ובכמה אויבים בלא חת ומנצחים את אויביהם. טעם אחר לדבר, והוא מתגלה בנאומו של משה בספר דברים:

דברים ב', ד-ה אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם, ונשמרתם מאד. אל תתגרו בם, כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל, כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר.¹⁷

דור הבנים שש אלי קרב הוא. הנטייה מעל אדום כרוכה בעבורו בכיבוש היצר, בריסון היכולת להילחם ולנצח, ובתשלום כבד של השהיית הכניסה לארץ. כנגד ההתאפקות שגילה כאן נתגלה קוצר הרוח להלן:

כ"א, ד ויסעו מהר ההר דרך ים סוף **לסבב את ארץ אדום**, ותקצר נפש העם בדרך.

המלחמה הראשונה: בין תיאור מותו של אהרן בהור ההר לבין נסיעתם משם, מתוארת מלחמה בת שני סיבובים כנגד הכנעני מלך ערד יושב הנגב (כ"א, א-ג). בסיבוב הראשון היו הכנענים התוקפים וסיבוב זה נסתיים בהישג מסוים שלהם: "וילחם בישראל וישב ממנו שבי". או אז מתעשתים ישראל ונודרים נדר לה': "אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם". הנדר נשמע, ובסיבוב המלחמה השני נאמר: "ויחרם אתהם ואת עריהם, ויקרא שם המקום חרמה". כך כותב ד"ר יהודה מוריאל בספרו עיונים במקרא לספר במדבר עמ' 113-114:

במשך שנות נדודיו במדבר חלה בדור הזה תמורה עמוקה בנקודה המכרעת שבה נכשל דור האבות... בנכונותם להילחם למען כיבושה של ארץ ישראל... בספר במדבר מסופר על שתי מלחמות קצרות, ושתייהן הגיעו עד **חרמה**. בפרק י"ד, בפרשת חטא המרגלים... השכימו בבוקר ועלו על ראש ההר... (שם מה) "וירד

¹⁶ ראויה פרשת מי מריבה לעיון בפני עצמו ולניתוח ספרותי שיטתי. בינתיים נפנה לניתוחו מאיר העיניים של ד"ר יהודה מוריאל בספרו עיונים במקרא לספר במדבר, בפרק מי מריבה, עמ' 102-113.

¹⁷ אמנם דברים אלו נאמרו לישראל בעת שעברו בגבולה **המזרחי** של אדום, בהקיפם ארץ זו מחמת סירובו של מלך אדום להרשות את ישראל לעבור בתוך ארצו. אולם מתוך דברים אלו יש ללמוד מהי סיבת הנטייה מעל אדום בפרשתנו.

העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא, ויכום ויכתום **עד החרמה**". לאחר שלושים ושמונה שנה התחדש באותו המקום עצמו¹⁸ המגע עם האויב... לא רק השם "חרמה" מזכיר לנו את ההקבלה בין שני הסיפורים, אלא גם דרך האתרים. לפי התרגומים והפרשנים הקדמונים, הרי זו דרך **התרים**, הדרך שבה הלכו שנים עשר המרגלים לתור את הארץ ונכשלו בה... מבצבצת מבין שני הסיפורים מגמה ברורה למדי: בשתי ההתנקשויות נכשל ישראל. בפעם הראשונה היה זה כישלון חרוץ: "ויכום ויכתום עד החרמה". ואילו בפעם השנייה מצמצמת התורה את מידת הכישלון: "וישב ממנו שבי". אכן חשובה יותר לענייננו היא תגובת הדור החדש לכישלון: "וידר ישראל נדר" וגו'. הנדר שלפני המלחמה... מבטא רצון חזק לנצח את האויב למרות הסכנה... ישראל החרים את הכנעני, וכאן מופיע שוב השם 'חרמה'... יש לראות בשם זה סמל לתמורה שחלה בדור הבנים לעומת דור האבות. אותו השם עצמו, שציין את מפלת דור המרגלים, הופך כאן סימן לניצחון הבנים, כובשי הארץ על פי צו ה'. **בניהם של הנחרמים הם המחרימים**.

המלחמה השנייה: אף מלחמה זו, המתוארת בסיום פרשתנו, בת שני סיבובים היא, ובשניהם ניצחו את אויביהם וכבשו את ארצם מידם. המלחמה הראשונה היא כנגד סיחון מלך האמורי, אשר ניסה, כמלך אדום לפניו, למנוע בחרב את מעבר ישראל בארצו. אלא שכאן אין לישראל בררה (וגם אינם קרוביו של סיחון כפי שהם קרובים לאדום), "ויכהו ישראל לפי חרב, ויירש את ארצו מארנן עד יבק" (כ"א, כד). ומכאן נפתחת הדרך אל "ערבות מואב מעבר לירדן ירחו" - שטח הכינוס של ישראל בסיומה של פרשת חוקת, לקראת כיבוש הארץ. ערבות מואב אלו כלולות הן בשטחים שנכבשו מאת סיחון. המלחמה בסיחון מתגלגלת לידי מלחמה גם בעוג מלך הבשן, ושטחי הכיבוש של ישראל בעבר הירדן המזרחי מגיעים הרחק צפונה. והנה, בתיאורה של מלחמה זו בספר דברים נוספים כמה פרטים:

דברים ג', ד-ה ונלכד את כל עריו בעת ההוא... כל אלה ערים בצרת, חומה גבהה דלתים ובריח...
דברים ג', יא כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון, תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש.

ומבלי משים עולים בזיכרון דברי המרגלים: (י"ג, כח-לג) "אפס כי עז העם הישב בארץ, והערים בצרות גדלת מאד, וגם ילדי הענק ראינו שם... ושם ראינו את הנפילים, בני ענק מן הנפילים, ונהי בעינינו כחגבים, וכן היינו בעיניהם".

דור בניהם של החגבים אינו נרתע עוד הערים הבצורות ומן הנפילים, ועם כל ההתפעלות מגודלם של שרידי הרפאים הללו - ויהיו בעיניו כחגבים...

¹⁸ ויש להוסיף: באותו חודש עצמו - חודש אב, שבו התרחש חטא המרגלים, ובו מת אהרן 38 שנים אחר כך.